

**Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»,
доктору психологічних наук, професору
О. І. Бондарчук**

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора психологічних наук, старшого
наукового співробітника, завідувачки лабораторії психодіагностики та
науково-психологічної інформації Інституту психології
імені Г. С. Костюка НАПН України
Пророк Наталії Василівни
на дисертаційне дослідження Дафни Шарон Максимов
«Психологічні особливості трансформації травмівних переживань
молодших школярів засобами Хібукі-терапії»,
представлену на здобуття наукового ступеня
PhD у галузі психології, спеціальність 053 Психологія**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Проблема надання психологічної допомоги особистості в умовах викликів сьогодення є надзвичайно актуальною. Особливої значущості така допомога набуває для дітей молодшого шкільного віку, які змушені адаптуватися до нового соціального середовища – школи в складних умовах сьогодення на тлі загрози травмівних переживань внаслідок військового стану, що може доволі негативно позначитися на їх фізичному й психічному здоров'ї.

Велике значення при цьому набуває пошук адекватних віковим особливостям засобів надання психологічної допомоги, серед яких привертає увагу Хібукі-терапія, практика застосування якої дозволяє висунути гіпотезу про її дієвість у конструктивній трансформації травмівних переживань молодших школярів і, водночас, актуалізувати питання про перевірку такої гіпотези у спеціальному науковому дослідженні, яке, наскільки нам відомо, не проводилось як на теренах України, так і в цілому. Саме тому дисертаційне дослідження Дафни Шарон Максимов, що має на меті теоретичне обґрунтування та експериментальне вивчення психологічних особливостей

трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії, є надзвичайно актуальним.

Ступінь обґрунтованості наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації.

Дослідження є доволі чітким і логічним та розгортається відповідно до визначених мети та завдань дослідження, результати виконання яких викладено в тексті дисертації, що, у свою чергу, має чітку структуру, складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, ґрунтовного списку використаних джерел та змістовних додатків.

У змісті вступу згідно із вимогами відображено відомості про актуальність і стан дослідження проблеми дослідження, наведено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичне й практичне значення отриманих результатів, надано відомості про їх апробацію, висвітлення під час взаємодії з широкою громадськістю на різноманітних заходах, упровадження тощо.

У першому розділі дисертації «Теоретико-методологічні засади дослідження травмівних переживань молодших школярів та їх трансформації засобами Хібукі-терапії» презентовано результати теоретичного аналізу наукової літератури згідно із першим та другим завданнями дослідження. При цьому ґрунтовний аналіз основних наукових підходів до дослідження травми, травмівних переживань та їх трансформації дозволив дисертантці зробити висновок про відсутність загальноприйнятого визначення зазначених феноменів у річищі різноманітних методологічних підходів. Цілком правомірним уявляється обрання дисертанткою в якості базового психоаналітичного підходу як вихідного в глибинному аналізі психотравми та можливостей виходу з неї, а також комплексного підходу, що дозволило комплексно підійти до визначення теоретико-методологічних засад дослідження. Особливе значення в межах першого розділу є, як уявляється, теоретична модель векторів трансформації травмівних переживань дитини засобами Хібукі-терапії, завдяки якій, на думку дисертантки, на лише можна

буде підтримати її психічне здоров'я в складних умовах сьогодення, але й забезпечити самотійність й автономність дій у майбутньому.

Другий розділ дисертації «Емпіричне дослідження психологічних особливостей травмівних переживань молодших школярів» презентує результати реалізації третього завдання дисертаційного дослідження, що в цілому підтвердили теоретичні припущення авторки роботи про доволі високий рівень травмівних переживань загалом та за окремими складовими (когнітивно-рефлексивною, емоційно-афективною, мотиваційно-поведінковою та фізично-соматичною тощо) для значної частини молодших школярів, адже лише для третини з досліджуваних учнів молодших класів можна говорити про низький рівень таких переживань.

При цьому виявлено низку особливостей переживань залежно від статі, віку, локації та інших характеристик молодших школярів, що, в свою чергу, актуалізують нові дослідження, спрямовані на виявлення можливих причин констатованих особливостей, а також доцільності їх урахування в процесі забезпечення конструктивної трансформації травмівних переживань досліджуваних.

Слід зазначити, що одержані емпіричні результати багато в чому отримані завдяки розробленому та апробованому з доведенням надійності й валідності на емпіричному етапі дослідження психодіагностичному інструментарію для вивчення травмівних переживань, а саме – авторському опитувальнику «Спогади про травматичну подію» та опитувальнику дослідження реакції дітей на стрес, пов'язаний із війною (авторської модифікації опитувальника Шай Хен-Галя тощо).

У третьому розділі дисертації «Хібукі-терапія як засіб трансформації травмівних переживань молодших школярів у формуальному експерименті» наведено результати виконання четвертого завдання дисертаційного дослідження. Привертають увагу принципи організації формуального експерименту з трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії, що були втілені у відповідну програму. Дані аналізу ефективності авторської програми в контексті конструктивної трансформації

травмівних переживань дітей молодшого шкільного віку засобами Хібукі-терапії за результатами її впровадження в освітню практику, переконливо засвідчили ефективність даної програми і, отже, Хібукі-терапії як такої, оскільки були відтворені на великій кількості експериментальних підгруп.

Висновки дисертації відображають основні здобутки теоретичної та експериментальної роботи дисертантки, у них висвітлено ступінь розв'язання авторкою дисертації поставлених дослідницьких завдань, визначено перспективи подальших наукових досліджень тощо.

У цілому дисертація Дафни Шарон Максимов виконана на відповідному до вимог науковому рівні. Дисертантка проявила самостійність у розробленні актуальної наукової проблеми, здійснила продуктивний теоретичний аналіз і отримала досить вагомий науковий результат, що характеризується науковою новизною, теоретичним і практичним значенням.

Наукова новизна та теоретичне значення отриманих результатів.

Аналіз отриманих результатів дозволяє дійти висновку про те, що в даному дослідженні вперше розроблено структурно-функціональну модель конструктивної трансформації травмівних переживань дітей молодшого шкільного віку, що містить чотири основні сфери: когнітивно-рефлексивну, емоційно-афективну, мотиваційно-поведінкову та фізично-соматичну; розроблено та апробовано психодіагностичний інструментарій для вивчення травмівних переживань – авторський опитувальник «Спогади про травматичну подію» та опитувальник дослідження реакції дітей на стрес пов'язаний із війною (авторська модифікація опитувальника Шай Хен-Галя (визначено валідність, надійність тощо); визначено особливості травмівних переживань молодших школярів залежно від статі, віку, статусу переміщення дитини, пов'язаного із війною (переміщення не було, повернулися додому, внутрішньо переміщена особа, зовнішньо переміщена особа); кількості дітей у сім'ї (одна, дві, три і більше); оцінки поточної ситуації; виокремлено три типи молодших школярів залежно від переживання травматичних подій, пов'язаних із війною: адаптивно-позитивний, сенситивний (чутливий) та помірно-рефлексивний; розкрито особливості застосування засобів Хібукі-

терапії для трансформації травмівних переживань дітей; розроблено та апробовано програму Хібукі-терапії для трансформації травмівних переживань молодших школярів; поглиблено та доповнено наукові уявлення щодо поняття «переживання і трансформація психічної травми» дітьми молодшого шкільного віку.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що запропоновані в дисертації уявлення про переживання й трансформації травмівних переживань молодшими школярами можуть стати основою для теоретичного осмислення закономірностей процесів переживання різних типів подій у житті дітей. Основні положення та висновки роботи дозволяють розширити знання про сутність психічної травми, її переживань, механізмів і чинників, що впливають на перебіг цього процесу. Особливості процесу переживання психічної травми як частини життя особистості дитини можуть бути враховані у розробці теорій особистості.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання фактичних матеріалів, теоретичних положень та висновків дисертаційного дослідження можуть бути застосовані у практичній роботі з дітьми, які постраждали через різні кризові ситуації; у підготовці фахівців до роботи з постраждалими в таких ситуаціях; для роботи в межах психологічного супроводу із внутрішньо та зовнішньо переміщеними особами, їхньою адаптацією до нового середовища; а також при розробленні та викладанні курсів з психології особистості, вікової та педагогічної психології, психотерапії, психології травми тощо, на курсах післядипломної освіти у приватних та державних освітніх закладах.

Повнота викладу в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Кількість та обсяг опублікованих праць відповідає вимогам і свідчить про достатню апробацію основних положень дослідження. Зміст дисертації висвітлений у 17 публікаціях, серед яких 4 статті у фахових виданнях України, включених до переліку, затвердженого МОН України, 1 стаття у наукометричній базі Scopus, 1 – у міжнародних наукових періодичних виданнях, 7 публікацій у збірниках матеріалів і тез науково-практичних

конференцій, 4 – в інших типах видань. Аналіз змісту зазначених публікацій свідчить про достатню повноту викладу в них основних положень дисертації.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Можна констатувати відсутність порушень академічної доброчесності при викладенні результатів дисертаційного дослідження, наявність посилань за текстом дисертації на всі положення, що не є авторськими і задіяні як на теоретичному, так і емпіричному етапах дослідження. Ці висновки підтверджують результати перевірки рукопису дисертації Д. Шарон Максимов за автоматизованою системою «Plagiarism».

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. У цілому позитивно оцінюючи проведене дисертаційне дослідження та одержані результати, вважаємо за необхідне виокремити дискусійні положення й висловити відповідні зауваження та побажання.

1. На наш погляд, розроблена дисертанткою теоретична модель векторів трансформації травмівних переживань засобами Хібукі-терапії є більш широкою і стосується трансформації травмівних переживань особистості загалом.

2. Бажано було б більш широко подати процедуру валідизації авторської методики на українській вибірці.

3. За результатами кластерного аналізу виокремлено 3 групи молодших школярів по відношенню до травмівних переживань. Уявляється доцільним здійснити змістовний аналіз зазначених кластерів як таких, що дозволяють зрозуміти специфіку травмівних переживань дітей саме молодшого шкільного віку.

4. Серед результатів емпіричного дослідження привертає увагу той факт, що найбільш потерпають від травмівного впливу молодші школярі віком 9 років. Разом з тим, даний факт, як уявляється, не набув у дисертації належного пояснення.

5. Варто було б прояснити можливості врахування встановленої в емпіричному дослідженні специфіки переживань молодших школярів залежно від їхнього статусу внутрішньо переміщених осіб порівняно із молодшими

школярами, які не переміщалися та які повернулися додому, у програмі Хібукі терапії.

Указані зауваження й побажання не знижують загальної позитивної оцінки проведеного дослідження як такого, що є завершеним, самостійним і цілісним, має наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Загальний висновок:

Актуальність теми, самостійність та завершеність здійсненого дослідження, наукова новизна, теоретична та практична значущість отриманих результатів дає підстави для такого загального висновку. Дисертаційна робота Дафни Шарон Максимов «Психологічні особливості трансформації травмівних переживань молодших школярів засобами Хібукі-терапії» відповідає галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 Психологія та відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її авторка – **Дафна Шарон Максимов** заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 053 «Психологія».

Офіційний опонент –

доктор психологічних наук, провідний
науковий співробітник лабораторії
психодіагностики та науково-психологічної
інформації Інституту психології
імені Г. С. Костюка НАПН України

Н. В. Пророк